

Egidio Ivetic – *Adriatyk. Morze i jego cywilizacja*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków, 2021, 536 s.

Nazwa Morza Adriatyckiego, jak podaje E. Ivetic (s. 29), pochodzi od nazwy własnej niewielkiego miasta znajdującego się w pobliżu północnych brzegów błękitnego akwenu: Adrii. W IV w. p.n.e. rozpowszechniło się greckie określenie „Adriatike talassa” – Morze Adriatyckie, natomiast „Mare Adriaticum” znane jest ze średniowiecza. W opisie Ptolemeusza morze to uzyskało miano śródziemnomorskiej zatoki: „Sinus Adriaticus”.

Dzieło „Adriatyk. Morze i jego cywilizacja” wpisuje się w nurt badań nad historią mórz i oceanów, który cieszy się ostatnio rosnącym zainteresowaniem. E. Ivetic, historyk z Uniwersytetu w Padwie, przedstawia, jak to sam ujmuje, propozycję opisu historii Adriatyku. Należy zauważyć, że jest to propozycja nieprzeciętna, wysunięta w oparciu o dziesięciolecia badań naukowych i bezpośredniego kontaktu z morzem oraz jego pobrzeżami. Duże znaczenie odgrywa w niej analiza długotrwałych procesów historycznych, perspektywa „długiego trwania” (*longue durée*, stosowana i propagowana przez znanego francuskiego historyka F. Braudela). Jednym z założeń narracji stanowi przekonanie autora, że „Adriatyk, to nie tylko morze, ale morze-region oraz region historyczny Śródziemnomorza i Europy” (s. 26). Historia morza jest rozpatrywana w łączności z szeroko pojętym obszarem adriatyckim, który nie stanowi jedynie zbioru obszarów należących do poszczególnych państw narodowych (i ich historii), lecz konstrybuje całość. Praca ma charakter syntezy, w której silnie zaznaczają się badania porównawcze oraz dążenie do ekspozycji ujęcia regionalnego.

Opracowanie ukazuje przeszłość morza i jego regionu od prehistorii do czasów nam współczesnych, charakteryzując m.in. Adriatyk Cesarstwa Rzymskiego i bizantyński, przemożny wpływ Wenecji na funkcjonowanie obszaru, Adriatyk turecki i habsburski oraz konflikty narodowościowe, które dotknęły tą część Europy w XX w. O ile opis oraz interpretacja długich i złożonych procesów związanych z przeszłością człowieka (*notabene*, opis niezmiernie ciekawy i opatrzony setkami przypisów do tekstu) nie musi stanowić zaskoczenia w dziele historycznym, o tyle uwypuklenie w nim czynnika geograficznego powinno zwrócić na siebie uwagę.

Ivetic postrzega uwarunkowania geograficzne jako odgrywające podstawową rolę dla ogólnej historii regionu Adriatyku oraz dla powstania i ewolucji regionu kulturowego. Co więcej, uważa, że narracja historyczna dotycząca morza powinna być ściśle związana z jego geografiami – podejście to nazywa determinizmem geograficznym i kontrastuje je z determinizmem historii politycznych i historii narodowych. Choć takie rozumienie determinizmu geograficznego jest dość odległe od zasadniczego znaczenia koncepcji wypracowanej na gruncie nauk geograficznych i może wywoływać dyskusje, wskazuje na dokonującą się zmianę orientacji w części regionalnych badań historycznych. Integracja dorobku konceptualnego i empirycznego geografii nie tylko poszerza pole badań i refleksji, ale jest nieodzowna w przypadku, gdy przedmiotem analizy jest region, jednostka przestrzenna. Nie ukrywa tego E. Ivetic. Z jednej strony, przywołuje on idee i koncepcje zaproponowane przez geografów regionalnych, w tym koncepcję świata śródziemnomorskiego (*Le monde méditerranéen*), z drugiej, podkreśla potrzebę zbliżenia się historii i geografii w badaniach nad regionem morskim. Morze dla autora pracy jest zarówno konkretną jednostką fizyczną, jak i „bytem historycznym, nośnikiem świadomości historycznej i historycznego doświadczenia” (p. 24).

Szczególną cechą poglądów Ivetica jest łączenie z Adriatykiem dużego potencjału wartości. Dotyczy to zarówno wartości przyrodniczych, jak i kulturowych. W refleksji Autora znajdujemy silny akcent położony na historyczne i współczesne znaczenie Adriatyku, troskę o określenie indywidualności morza i regionu, a nawet jego osobowości. Ivetic poszukuje autonomii wymiaru adriatyckiego i w sposób wytrwały podkreśla rolę tego wymiaru. Nie wystarczy więc stwierdzić, że Morze Adriatyckie stanowi przedmiot pracy E. Ivetica, ponieważ jest czymś więcej: jej podmiotem.

Dodać trzeba w tym miejscu, iż Ivetic zaznacza, że region morski powinien być pojmowany kompleksowo i podejmuje się ogólnej analizy struktury przestrzenno-funkcjonalnej regionu adriatyckiego. W rezultacie wyróżnia w nim trzy główne poziomy: akwenu, wybrzeży oraz terenów ciężących ku morzu. Dużą wagę przywiązuje do roli wybrzeży, pisząc z pewną emfazą: „Adriatyk, to również wybrzeże, przede wszystkim wybrzeże” (s. 17). Przedstawiona przez niego historia Adriatyku wskazuje, że interakcje morze-łąd odgrywały zasadnicze znaczenie dla powstania i kształtowania się regionu historyczno-kulturowego.

Identyfikacja i charakterystyka „wymiaru adriatyckiego” następuje w odniesieniu do cech regionu Morza Śródziemnego, często na zasadzie analogii, co jest nieuniknione biorąc pod uwagę położenie obszaru. Aczkolwiek jednocześnie charakter morza pogranicza oraz obecność szczególnie złożonej historii sytuuje, według Ivetica, Adriatyk wśród mórz takich, jak Morze Bałtyckie i Morze Czarne.

Porównując Morze Adriatyckie do innych części Śródziemnomorza, np. do Łuku Łacińskiego, zauważyć można jego rys szczególny – jest strefą kontaktu i nagromadzenia różnic. Adriatyk znajdował się w centrum rozmaitych, często przeciwstawnych doświadczeń cywilizacyjnych. Analizowany region łączy składowe trzech dużych stref, odmiennych pod względem przyrodniczym, historycznym, kulturowym oraz geopolitycznym: Morza Śródziemnego, Bałkanów i Europy Środkowej. Morze Adriatyckie spełniało funkcję korytarza, który przez wieki łączył Wschód z Zachodem; morze to określa kształt Włoch i Bałkanów, a jego region jest strefą nakładania się wpływów dwóch wielkich religii: chrześcijaństwa i islamu, a także strefą styku płyt tektonicznych.

E. Ivetic stawia w analizowanej publikacji ważne tezy dotyczące, po pierwsze, obecności kultury adriatyckiej, po drugie, jej specyfiki i po trzecie, obecności cywilizacji adriatyckiej. Stwierdza, że w odróżnieniu od wielu innych mórz Adriatyk można postrzegać jako region kulturowy. Uważa ponadto, iż region ten stanowi sumę kultur peryferyjnych sytuujących się na pograniczu (s. 452) i konstatuje, że wszelka refleksja nad światem adriatyckim staje się myślą pograniczną.

Cywilizacja adriatycka jest kwestią ciągle niezdefiniowaną, raczej czekającą na wielostronny ogląd naukowy. Ivetic wyraża opinię, że cywilizacja ta „być może jest jeszcze nieuświadomiana, ale jednak istniejąca” (s. 27). Choć świat adriatycki stanowi część świata śródziemnomorskiego, wykazuje swoją odrębność. „Błękitne Morze”, bo tak określano niegdyś Adriatyk, jest według autora charakteryzowane przez wyjątkowość, wielość znaczeń oraz występowanie pozornych przeciwieństw.

Nadmienić wypada, że w stosunkowo niedawnym czasie Adriatyk wraz ze swym sąsiedztwem uzyskał określony status formalno-prawny w ramach Unii Europejskiej – w 2006 r. powołano Euroregion „Adriatyk”, który osiem lat później przekształcono w Euroregion „Adriatyk-Morze Jońskie”.

Praca „Adriatyk. Morze i jego cywilizacja” cechuje się niezaprzeczalnymi walorami naukowymi i poznawczymi. Jej autor dokonał interpretacji historii i prezentacji pewnego ka-

nonu historycznego, przedstawił i rozwinął koncepcję świata adriatyckiego w odniesieniu do idei Śródziemnomorza. Studium wskazuje na imponującą wiedzę Ivetica o regionie, wynikającą z wnikliwej analizy niezliczonych, różnorodnych materiałów źródłowych. Pochodzi ona także z obserwacji – autor poznawał morze podczas służby wojskowej.

Ze względu na wysoką wartość informacyjną rozprawa ta zapewne stanowić będzie podstawowe źródło informacji dla badaczy regionu Morza Adriatyckiego. Ze względu na swoje podejście teoretyczne i podejmowane spektrum problemów naukowych staje się ważną publikacją dla geografii regionalnej, geografii historycznej oraz geografii kultury.

Książka została wydana w 2021 r. przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie w serii „Biblioteka Europy Środka” pod redakcją J. Purchli. Została przetłumaczona z języka włoskiego przez P. Salwę, M. Salwę, J. Ugniewską oraz M. Duda-Gryc (tytuł oryginału: *Storia dell'Adriatico. Un mare e la sua civiltà*, Wydawnictwo Società editrice il Mulino, Bologna, 2019). Redakcją naukową publikacji zajmował się Ł. Galusek, mapami L. Mazurczyk. Treść opracowania zorganizowana jest w podziale na siedem głównych rozdziałów oraz osiem dodatkowych (obejmujących m.in. przypisy, chronologię i toponimy). Publikacja wzbogacona została o materiał ilustracyjny, w tym trzydzieści map. Biorąc pod uwagę duży zakres przedstawianej w studium tematyki oraz rozciągłość i złożoność historii regionu, warto byłoby zwiększyć ilość zamieszczonego materiału kartograficznego. Mimo tego zastrzeżenia, formę edytorską i jakość wydawniczą opisywanego tomu należy ocenić wysoko. Interesującą treść książki umiejętnie połączono z atrakcyjnością szaty graficznej.

Barbara Bożętka

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu